

NICHOLAS OF MODRUŠ:
TRANSLATIONS OF ISOCRATES'
TO NICOCLES AND *TO DEMONICUS*

Edited by

Luka Špoljarić

UDK: 94(497.5)-05 Nikola Modruški

The following pages present the *editio princeps* of Nicholas of Modruš's translation of *To Nicocles*, along with a new edition of the dedicatory letter (prepared previously by Karl Müllner and Lucia Gualdo Rosa) and the *To Demonicus* translation (prepared by Müllner as well). The editions are based on the sole extant witness of the texts: Biblioteca dell'Accademia Nazionale dei Lincei e Corsiniana, MS Corsin. 43.E.3 (127).

In addition to the main scribe (sigla C and C¹ in the apparatus) and Nicholas' authorial revisions of the text, which appear in both brown and red ink (C^N), there are two more hands of later date which can be identified in the manuscript. The first (C^{L1}) intervenes only at two places, on both occasions in the margin, suggesting emendations to the text without indicating exactly which word needs emending. Though the small sample precludes making firm conclusions as to whether these are corrections of a near contemporary reader or the main scribe, the size of the letters and the shapes of *b* and *r* in particular differ markedly from the hand of the main scribe. Since the interventions of this reader have influenced the previous editions of the two texts, they are recorded in the critical apparatus. The second reader (C^{L2}) resorts only to non-verbal notes, using manicules and vertical *nota* lines to highlight passages of interest to him; his interventions are recorded in a separate apparatus. Since he did not leave any written notes in the manuscript, it is difficult to date his interventions. The fact, however, that we find his hand flagging the text of the *De humilitate*, in

the second fascicule of the Corsinian manuscript, suggests that either he read the works after they had been bound together or he had access to both of them. Although Nicholas himself was prone to using vertical *nota* lines and manicules in both personal copies of his works and other books of his library, his are characterized by sharper strokes, whilst these are more curvy in appearance.

The critical apparatus records the readings of the earlier editions, which have generally failed to appreciate the fact that we are dealing here with texts revised by the author. Moreover, a major problem with Müllner's edition of *To Demonicus*, aside from a number of misreadings and the fact that it ascribes the text to Niccolò Sagundino, is that he chose to "improve" the style of the text, supplying, for instance, *absentes* where we have Nicholas' correction of *distantes* into *positos* (1), without noting any of these readings in the apparatus. He even supplied his own translations of the Greek passages that seem to have been deliberately skipped over by Nicholas. Such unwarranted editorial interventions greatly diminish the value of the edition, and present enough grounds for preparing a new one.

In establishing the edition, Nicholas' authorial interventions take precedence over the main text. I have corrected the text of C in only a few places in which scribal errors seem to have escaped Nicholas' attention. Since the main text is not an autograph, I have classicized the orthography, preserving pseudo-etymological spellings, such as *aurichalcum* (*To Nicocles* 1) and *vendicare* (*To Nicocles Dedicatory Letter* 33; *To Demonicus* 3). The paragraph division, as well as the section numbers on the outer margin, follow the Greek-cum-English Loeb Classical Library edition of Isocrates' orations by George Narlin (London 1928). Consequently, in preparing the edition of the dedicatory letter I have numbered the sentences rather than the lines.

CONSPECTVS SIGLORVM

C	MS Corsin. 43.E.3 (127): Manus scribae principalis
C ¹	Manus scribae principalis sese corrigitis
C ^N	Manus Nicolai episcopi Modrussiensis scribam principalem corrigitis
C ^{L1}	Manus lectoris primi textum in margine corrigitis
C ^{L2}	Manus lectoris alterius textum lineis et maniculis notantis
E ^M	Editio Müllner 1903
E ^{GR}	Editio Gualdo Rosa 1984

**Nicholas of Modruš:
Translation of Isocrates' *To Nicocles***

Dedicatory Letter

<***>

<p><C>um superioribus diebus ab oratoribus tuis, viris quidem egregiis tuae familiaritate dignissimis, mihi autem singulari benevolentia coniunctissimis, multa tuae indolis praeclara facinora didicissem, quantumque digna adhuc iuvenis principatus tui ieceris fundamenta, quantoque clariora pubescens tua virtus polliceatur, spem ingentem concepi te vel maximis principibus parem evasurum, si quidem huic tuae innatae probitati cultus disciplinae accederet, naturaeque tuae felix solum si liberali eruditionis sarculo diligentius excoli contingeret. Germina enim, quamvis egregia, si absque artis castigatione adoleverint, semper quod ea minus deceat secum enutriunt ac nimium lasciviendo in ipsis conatibus deficiunt. Sic oleae, sic vites, sic segetes absque agricolae manu luxuriari solent et expectatos fructus foliis inutilibus permutare. Sane quae falcem patiuntur artificem, grandiora aspectui usuique gratiora redduntur. Et aurum gemmaeque omnis, quamvis suapte natura nobilis nascatur, arte tamen multo redditur nobilior, venustior, dignior, clarior et pretiosior. Praetereo canes, equos, aves ceteraque animantia, quibus quidem disciplina tantum incrementi apponere solet ut nonnumquam de rationis usu cum hominibus contendere videantur.</p> <p>Quibus ex rebus perspicuum esse potest quanto studio universis mortalibus eruditio sit requirenda amplectendaque. Si enim disciplinae institutio brutis insensatisque rebus tantum affert et utilitatis et ornamenti, quanto magis hominibus, quos ipsa natura disciplinae praecipue finxit capaces mentemque ipsis ultra cetera viventia inspiravit quo facilius id munus et obire et exsequi valerent! Cuius studium etsi omnes mortales tenere habeat qui sese nolunt brutorum in numero computari, praecipue tamen illos qui aliis praesunt vel dominantur. Absurdum est enim maximeque indecorum insipientes sapientibus imprudentioresque prudentioribus imperare. Nonne merito rideres si caecum conspiceres ducem esse videntis, aut civibus rusticum iura rei publicae dicere? Haud minus profecto ridiculum ineptumque est lora rei publicae in manibus imprudentis gubernatoris conspiciari. Recte quidem universi faciunt principes qui</p>	<p>T 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13</p>
--	--

T ***] *deest titulus* 1 quantumque] quaecumque E^M | si²] *om.* E^{GR} 2 enutriunt] emittunt E^M 4 grandiora] *corr. ex gratiora* C^N iocundiora E^M | gratiora] *corr. ex utiliora* C^N gratiora E^M 8 *post hominibus del.* poterit afferre C^N 9 habeat] debeat E^M 11 dicere] *corr. ex constituere* C^N constituere E^M

negotia sua, quae probe curari volunt, sapientioribus committunt, sed multo facerent rectius si, quod ab aliis desiderant, sibi compararent atque id darent operam quo illis quibus fortuna eos praetulit et natura invenirentur superiores.

14 Imprudens enim ac imperitus, Philosophi testimonio, natura est servus prudentis
15 atque periti. Indignum igitur se principatu iudicat qui contemnit disciplinam
suamque ipse incitiam condemnat dum operam expetit eruditorum, quorum
16 studium vel sprexit vel neglexit. Quod quidem rex ille Macedonum Philippus illa
in epistola qua[m] nato sibi filio Alexandro ad Aristotelem scripsit optime se
intellexisse declaravit dicens sese diis testibus non adeo laetari quod filium
susceperit, quantum quod eum nasci eo tempore contigerit quo possit abs tam
17 praeclaro philosopho optimis imbui disciplinis. Quibus nimirum et ita ab eo
institutus est ut ipse postea Alexander et litteris suis et sermonibus saepius
fateretur pluris doctrinam facere, quam Aristotele tradente consecutus fuerat,
quam totius orbis imperium.

18 Quandoquidem tanto praestabilius est homines sapientia potius vincere
quam fortitudine, quanto praestantius cetera animantia ab hominibus ipsa
19 sapientia vincuntur. Et quidem quid potest esse vel optabilius vel diutius quam
20 eo homines superare quo ipsi reliqua superant viventia? Porro ad hanc eruditionis
honestatem maximae accedunt egregiaeque utilitates, dominantibus haud minus
21 necessariae quam opportuna. Hinc namque saluberrima securissimaque
capiuntur consilia, hinc certae sententiae iustaeque proferuntur iudicia, hinc
sanctissima depromuntur decreta, hinc omnis publica privataque hauritur
22 institutio. Atque ut haec ita sese habere cognoscas, audi paulisper ipsammet
23 Sapientiam eadem et suadentem et pollicentem: *Accipite* – inquit – *disciplinam et*
24 *non pecuniam, doctrinam magis quam aurum eligit. Melior enim est sapientia*
25 *cunctis opibus pretiosissimis et omne desiderabile nequit ei comparari. Ego*
26 *sapientia in consilio habito et eruditus intersum cogitationibus. Timor Domini*
odit malum; arrogantiam, superbiam, viam pravam et os bilingue ego detestor.
27 *Meum est consilium et aequitas, mea est prudentia et fortitudo: per me reges*
regnant et legum conditores iusta decernunt; per me principes imperant et
28 *potentes diiudicant iustitiam. Ego diligentes me diligo et qui mane ad me*
29 *vigilant, me inveniunt. Mecum sunt divitiae et gloria, opes superbae et iustitia.*
30 *Melior est fructus meus auro et lapide pretioso et genimina mea argento electo.*

14 Imprudens...periti] cf. Arist. Pol. 5, 6, 1255–1256 16 Quod...disciplinis] cf. Gell. 9, 3 17 Quibus...imperium] cf. Plu. Alex. 7, 4 23 Accipite...31 repleam] cf. Prov. 8, 10–20

16 Philippus] in marg. add. C¹ | abs] sup. lin. add. C^N 19 ante eo del. in C^N | ante quo del. in C^N 21 iudicia] corr. ex consilia C^N 23 Accipite] corr. ex Accipe C^N | post disciplinam in marg. add. meam C^{L1} : add. E^{GR} 25 in] sup. lin. add. C^N 27 conditores] corr. ex conditiones C^N

In viis iustitiae ambulo et in medio semitarum iudicii, ut ditem diligentes me et thesauros eorum repleam. 31

Quae cum ita sint, ego te ad has tot tantasque opes capessendas hortari 32
volui, tua egregia indole et delectatus et fretus. Atque, quo facilius huiusmodi 33
potiaris opibus, non meis te praeceptionibus instituere volui, sed potius Isocratis,
viri quidem sapientissimi eloquentissimique, qui iam olim morte dentes
invidorum effugit et temporis vetustate dictorumque suorum prudenti ac venusto
sensu insignem sibi auctoritatem vendicavit; praeterea autem quoniam
peregrinae opes, tametsi domesticis nonnumquam tenuiores, maioribus tamen in
deliciis habentur. Is Graecus natione fuit, haud inter rhetores quam philosophos 34
clarus. Complura et sapientiae et eloquentiae suae insignia monumenta reliquit. 35
Inter cetera *Regiam vitae institutionem* ad Nicoclem, Siciliae regem, quam nos
Latinam fecimus: nudas purasque ipsius sententias nudis purisque verbis
expressimus, ne nativam earum ingenuitatem fuco nostro violaremus. Tuae 36
autem humanitatis erit nostrum hoc munus benigne acceptare, probitatis vero et e
re tua et ex sententia nostra digne illo uti.

Translation of Isocrates' To Nicocles

<***>

T

<Q>ui vobis regibus offerre consueverunt aut vestes aut aurichalcum aut 1
aurum elaboratum aut aliud quippiam quae possidentur, quibus quidem vos
abundatis, illi autem indigent, o Nicocles, admodum mihi manifeste non
munerum sed mercaturae potius officia exercere videntur, ac multo quidem
artificiosius quaestum quaerere atque illi qui cauponariam profitentur. Ego vero 2
existimavi illius generis munus fore honestissimum, utilissimum
decentissimumque et mihi dare et tibi accipere, si possem recte determinare quas
te decet exercitationes affectare et quibus abstinere operibus, quave ratione
civitatem et regnum optime gubernare.

Siquidem privatis hominibus complura sunt quae ipsos erudire queunt;
maxime autem quod non affluunt deliciis, sed necessitate vitae compelluntur
singulis diebus victum quaeritare; deinde quod positis legibus modestius vivere 3
coguntur; adde et ipsam fiduciam, qua licet amicis peccata palam arguere,
inimicis vero scelera mutuo exprobrare. Accedunt ad haec et priorum poetarum
documenta, quibus testatum reliquerunt quo pacto eos vivere oporteat. Quibus
rebus necesse est ipsos fieri meliores. Porro principibus nihil tale dari contingit, 4
verum, quos praecipue erudiri oportebat, postquam in principatu constituti sunt,

31 repleam] replena C corr. in repleam E^M GR 34 haud] aut C corr. in haud E^M GR
35 Siciliae] corr. in Salaminae E^{GR} 36 e] sup. lin. add. C^N T ***] deest titulus

huiusmodi evadunt qui disciplina«m» nequeant admittere, cum quod eos non multi adeunt, tum quod illi qui adeunt potius eis assentari consueverunt.

- Et ipsi quidem domini effecti compluriumque pecuniarum ac maximorum negotiorum compotes facti, nec his occasionibus recte utentes, effecerunt ut plerique ambigant utrum sit praestabilius principum laboriosam an privatorum
- 5 tranquillam eligere vitam. Quando enim honores, divitias potentatusque ipsorum conspiciunt, diis eos similes arbitrantur. Postquam vero, animadvertentes metus, pericula, animoque per singula discurrentes, comperiunt alios quidem, quibus minime oportebat, interemptos, alios autem in familiarissimos suos peccare compulsos, quibusdam vero horum utrumque contigisse, rursus censent conducibilius esse quoquo modo vivere quam cum his calamitatibus toti Asiae
- 6 imperitare. Hui«us» vero vacillationis turbationisque eorum causa est quod regnum perinde ac sacerdotium autumant cuiusvis esse hominis, quod tamen omnibus in operibus humanis est maximum plurimaeque providentiae indigum.

- Enimvero de singulis operibus, quo pacto quis valeat ea iuxta modum debitum regere, bona quidem conservare, calamitates vero, quae semper rebus praesentibus affixae sunt, evitare, consulere difficile est. Itaque in universo perstringere temptabo quas est opus exercitationes considerare et circa quae utile
- 7 est tempus terere. An vero hoc munus elaboratum et proposita materia dignum erit, difficile est a principio cognoscere, quandoquidem et complura poemata adhuc in componentium mentibus versantia ingentem sui expectationem excitarunt, edita vero et in lucem ostensa multo deteriorem ac sperabatur gloriam
- 8 acceperunt. Verum tamen bene se habent et huiusmodi conatus quibus praetermissa quaeruntur legesque principatibus ponuntur. Etenim qui privatos erudiunt homines, ipsis solis prosunt; qui vero ad capessendam virtutem dominantes adhortantur, conferunt utrisque, et potentatum habentibus et qui sub eis sunt constituti. Illis namque principatus reddunt diuturniores, his vero civilem vitam efficiunt tranquilliores.

- 9 Primum igitur considerandum quid sit regium opus. Si enim hoc caput et hanc totius negotii summam bene accipiemus, huc intuentes nimirum rectius cetera determinabimus. Puto autem universa quae nobis nunc consideranda sunt illo spectare quo laboranti civitati opportune succurratur, feliciter vero degens conservetur et, quae parva est, adaugeatur. Nam cetera universa, quae cottidie accidunt, horum gratia administranda sunt. Nec non et illud, quo pacto ista efficienda sint aut de eis recte consulendum, haud negligere oportet, quin immo diligentius tibi considerandum est, ut in his prudentius te aliis gerere queas.
- 10 Ostensum est enim principes eiusmodi regna habituros cuiusmodi sibi sententias
- 11 comparabunt. Proinde nulli certatorum adeo opus est corpus exercere ut regibus

5 imperitare] *corr. ex* imperare C^N 9 opus] *sup. lin. add.* C^N | haud] *correx*i ex aut immo] *sup. lin. add.* C^N 10 regna habituros] habituros regna C *transp.* C^N

animum suum, quandoquidem nullis in celebritatibus pars ulla proposita est certaminum istorum in quibus vobis singulis diebus certandum est.

Quod considerantes necesse vobis est totam adhibere mentem ut, quantum alios honoribus superatis, tantum et virtute excellatis. Neque arbitremini diligentiam nostram ad alias quidem res utilem esse, ad nos autem meliores prudentioresque efficiendos momenti habere nihil. Neque enim adeo fortuna genus condemnavit humanum ut nos, qui artem ad capiendas feras invenerimus eorumque domamus animos, plurisque dignos reddimus, nobis ipsis ad ullam virtutem consequendam opem ferre nequeamus. Tu igitur ita animum inducas velim qui nullatenus dubites animum nostrum et disciplina et diligentia ad bene operandum paratiorem fieri ac promptiorem. Quam ob rem cum prudentissimis qui tibi sunt conversare ac alios quotcumque valueris accerse, et neque proborum poetarum neque sapientum ullorum puta te debere esse inexpertum. Verum his te discipulum, illis auditorem praesta, ac compara te ipsum inferioribus quidem iudicem, maioribus vero concertatorem. His namque exercitationibus citissime talis evades qualem supposuimus eum debere esse qui recte regnaturus est civitatemque ut oportet gubernaturus. Praecipue autem tu te ad haec capessenda adhortaberis si turpe duxeris peiores dominari melioribus et imperitiores prudentioribus imperare. Quanto vero aliorum inscitiam vehementius contemnes, tanto diligentius tuam exercebis eruditionem.

Hinc itaque sumendum illis initium est qui aliquid opportunum sunt facturi. Ad haec autem opus est hominum civitatisque fieri amatorem, siquidem neque equos neque canes neque homines neque quippiam aliorum possibile est bene regi nisi illa, quorum diligentia habenda est, cum benevolentia regantur. Curae sit tibi multitudo plurimique facias ipsis cum gratia dominari, illud procul dubio cognoscens quoniam et in paucorum principatu et aliis in rebus publicis illae longiore tempore perseverant quaecumque multitudinem optime placare noverunt. Sane egregius ductor populi eris si neque plebem contumeliis affici sinas, neque iniuria affectam negligas; quin potius illud attendas quo meliores honorem habeant, alii vero indigni patiantur nihil: ista quippe prima ac praecipua sunt bene institutae rei publicae elementa.

Praecepta atque mandata non bene constituta move et transmuta, praecipue autem enitere inventor fieri optimorum; sin minus, imitare quae ab aliis recte posita sunt. Quaere leges in omnibus iustas, utiles et sibi ipsis consentaneas, ac de quibus quam minime civibus ambiguitates valeant oboriri. Haec enim singula bene positae legibus necesse est inesse. Agriculturas tuis constitue utiles, negotiationes vero damnosas, ut has fugiant, ad illas vero propensiores se habeant. Iudicia de quibus ambigunt facito non ad gratiam, neque sibi ipsis contraria: semper eadem censeas de eisdem. Decet enim ac conducit regum

15 haec] *in marg. add.* C^N 17 enitere] *corr. ex eitere* C^N | quam minime] *corr. ex qui* maxime C^N

- sententias iustis de rebus semper immobiles permanere, non minus ac bene
 19 positas leges. Rege civitatem non secus ac paternam domum: aedificiis quidem
 splendide ac regie, operibus vero exactissime, quo pariter probus diuturnusque
 esse queas. Magnificentiam tuam ostende haud superfluis in sumptibus eorum
 quae e vestigio pereunt; quin potius cum in illis quae praediximus, tum vero in
 possessionibus beneficentiaque amicorum. Huiusmodi enim sumptus permanent
 atque haec posteris tuis digniora quam illa quae consumuntur relinques.
- 20 Diis cultum impende qui tibi a progenitoribus tuis est monstratus, verum
 illam victimam existima fore optimam oboedientiamque praecipuam si te
 optimum iustissimumque esse comparaveris. Huiusmodi namque viri cuncta
 dignius a diis et sperare et impetrare queunt quam ipsi sacerdotes. Domesticis
 21 tuis principales exhibeas honores, verissimos autem benevolentissimis. Corporis
 tui custodes arbitrare tutissimos amicorum virtutem, benevolentiam civium
 tuamque prudentiam. His enim praesidiis et acquiri et conservari potest
 principatus. Curae sint tibi tuorum domus et puta ea, quae apud ipsos
 consumuntur, tuis de propriis deperire, quae vero acquiruntur, augmento tuarum
 esse fortune. Universa quippe civium substantia bene imperantium propria
 est.
- 22 Veritatem toto tempore ita cunctis anteponas ut sermo tuus sit semper
 fidelior iureiurando aliorum. Cunctis vicinis tuis civitatem praesta securissimam
 et ad celebrandos contractus legitimam. Plurimi facias te adeuntes, haud eos
 quidem qui tibi munera offerunt, verum eos qui abs te aliquid accipere dignum
 23 putant; hos namque prae illis honorando probior habebis. Aufer a civitate
 metum nec velis metuendus esse innocentibus. Sic enim erga te alios habebis
 affectos ut tu erga illos eris. Facias cum ira nihil, videaris tamen, cum tempus
 postulat, aliis esse iratus. Terribilis appareas in eo quod nihil te lateat, mitis vero
 in sumendis minoribus deliquentium poenis.
- 24 Dignum te principatu ostende haud quidem in severitate nimiaque
 animadversione, verum in eo potius quo aliorum vincas cogitationes, utque alii
 cognoscant te melius ipsorum saluti prospicere posse. Bellicosus esto scientiis et
 apparatus, pacificus vero non quaerendo quicquam plus praeter aequum
 habere. Cum minoribus civibus ita conversare ut dignum ducis meliores tecum
 25 conversari. Contende non adversus omnes, ceterum adversus eos qui victi
 utilitati tibi sint futuri. Improbos namque illos arbitrare non qui utiliter victi sunt,
 verum qui vincunt cum detrimento. Magnanimos censere debes haud eos qui
 maxima amplexi sunt, detinere autem nequeunt, ceterum eos qui mediocria
 26 affectant, incepta autem valent efficere. Aemulare haud eos qui magnum sunt
 consecuti principatum, verum eos qui optime his, quae possident, uti noverunt.
 Existima te summe fore felicem non quidem si cunctis hominibus cum metu et

19 cum] *sup. lin. add.* C^N 20 dignius] *corr. ex dignus* C^N 22 abs te] *correxī ex ab este*
 24 te¹] *correxī ex et*

discrimine imperaveris, verum si talis eris qualem te esse oportet, et si ita degeris ut degis nunc, mediocriaque concupiveris, neque ullius horum indigus eris.

Amicos conquire non universos volentes, sed tua natura dignos, neque illos quibuscum suavissime converseris, ceterum cum quibus civitatem optime regere possis. Diligentius experire eos qui tecum conversantur, sciens quoniam cuncti, qui te non adeunt, talem te esse censent quales illos quibus tu uteris. Eiusmodi praeſice negotiis quae a te non administrantur, tamquam tu singulorum quae agunt causam sis redditurus. Fideles tibi puta haud quidem illos qui laudant quaecumque dixeris, verum qui arguunt quaecumque peccaveris. Praebe fiduciam prudentibus, ut de quibus ambiges habeas qui bene deliberare queant. Discerne ab adulatoribus veros laudatores ne plus iniqui apud te valeant quam optimi. Ausculta sermones quos alii habent invicem, conareque simul dicentes cognoscere quinam qualesque sint et de quibus illi loquantur. Animadvertite in falsos calumniatores haud secus ac in peccantes.

Dominare tibi non minus quam aliis atque id maxime regium esse opinare si nulli voluptatum serviveris meliusque tuis imperaveris cupiditatibus quam multitudini. Nullam conversationem aut vanam aut irrationabilem accepta, sed assuefacias te ipsum illis oblectari conversationibus e quibus valeas suscipere incrementum; itaque aliis praestantior habebis. Ne glorieris illis quae malis quoque factu sint possibilia, verum de virtute te magnifica cuius quidem pravis pars nulla est. Censeas illos esse honores verissimos non qui metu palam fiunt, sed qui sponte ab his exhibentur qui magis tuam prudentiam quam fortunam admirantur. Fac lateas si te contingat frivolis gaudere, ostenta autem te cum sis in maximis occupatus.

Neque dignum existima alios modeste, regem autem immoderate vivere, quin potius prudentiam tuam aliis exemplar praeponere, sciens quoniam cunctarum civitatum tales sunt mores quales eorum qui in ipsis dominantur. Illud autem tibi sit certissimum bene regendi signum si videris tuae ditioni subiectos locupletiores tua diligentia fieri ac prudentiores. Pluris facias filiis tuis bonam gloriam quam maximas relinquere divitias. Haec namque mortales sunt, illa sane immortalis, et pecuniae quidem gloria acquiruntur, ipsa vero gloria nullis emitur pecuniis; insuper haec quoque dantur et improbis, illam autem nisi studiosi adipisci nequeunt. Splendidus esto vestibis alioque corporis ornatu, ceteris vero exercitationibus constantem te exhibe, ut illud intuentes, quibus es consuetudine incognitus, vel propter ipsum aspectum dignum te principatu putent, familiares vero tui cernentes animi robur eadem de te cum illis sentiant.

Scrutare diligentius semper tam actus tuos singulos quam sermones, ut in quam minima incidas peccata. Optimum est quaque in re opportuno vigore potiri; quod quoniam assequi difficile est, malis deficere quam excedere, quandoquidem rerum mediocritates in defectu fortiores sunt quam in excessu.

- 34 Conare urbanus esse ac severus. Hoc enim principem perdecet, illud vero
admodum congruit consuetudini. Tametsi id consequi sit negotiorum o(m)nium
difficilimum, ut plurimum enim severitati studentes evadunt torpentes, humiles
vero qui dant operam urbanitati, te tamen oportet his utrisque speciebus uti, vitia
35 autem earum quoad queas devitare. Quicquid eorum quae decet regem scire
volueris exactius cognoscere, experimento percurrere. Speculatio enim in ipsis
viam tibi dumtaxat ostendet, sed operum exercitatio facultatem praebebit, qua
valeas illis <in> opere optime uti.

- Contemplare quae fiunt quaeque accidunt tam privatis hominibus quam in
magistratu positis. Si namque praeteritorum rite recordaberis, melius consules de
36 futuris. Turpe existima privatos homines mortem expetere qua defuncti laudem
assequantur, reges autem non audere eiusmodi se exercere operibus quibus
videntes probi esse videantur. Malis imagines monumentaque virtutis relinquere
quam corporis. Praecipue vero enitere tui ipsius civitatisque salutem conservare.
Si autem necesse fuerit periclitari, elige potius honeste mori quam turpiter
37 vivere. In cunctis operibus tuis fac memineris regiae dignitatis et invigila ne quid
ea indignum committas.

- Non negligas naturam tuam aut eam simul dissolvi omnino patiaris, verum
postquam corpus quidem sortitus es mortale, animum vero immortalem, enitere
38 animi tui memoriam relinquere immortalem. Meditare semper de honestis
exercitationibus habere sermonem ut assuescas similia dictis sapere.
Quaecumque tibi disserenti videbuntur esse optima rationibus, fac eadem
perficias et operibus. Quorum aemularis gloriam, imitare et opera. Quae tuis
39 consuleres liberis, in ipsis his et te permanere dignum puta. Utere his quae dicta
sunt, aut quaere meliora. Sapientes censeas h(a)ud eos qui de minutissimis
contendunt, verum qui de maximis disserunt; neque illos qui magnas aliis
felicitates pollicentur, ipsi vero complurimis premuntur angustiis, ceterum eos
qui de se modeste loquuntur, conversari autem et opere et sermone cum
hominibus queunt, et qui in vitae suae mutationibus minime conturbantur, sed
modeste honesteque tam calamitates quam prosperitates perferre noverunt.

- 40 Mirari non debes si pleraque dixerim quae tu etiam haud ignorabas; neque
enim et me id latuit. Siquidem novi in tanta et privatorum et principum copia
esse quidem alios qui horum nonnulla dixerunt, alios qui audiverunt, plerosque
41 qui alios facere viderunt, quosdam autem qui aliqua et ipsi exercuerunt. Neque
etiam et in sermonibus qui de humanis habentur exercitationibus oportet novi
quippiam quaerere, quippe in quibus non est quicquam invenire neque
insperatum neque incredibile neque tale quod non sit alicubi legibus sancitum.
Sed tamen hoc in negotio magnam afferre poterit utilitatem qui eorum, quae per
varias mentes dispersa iacent, complurimum in unum rediget ac de ipsis

40 plerosque] *corr. ex* quosdam C^N 41 ante neque³ *del.* neque C¹ | complurimum]
corr. ex complurium C^N

venustissime dixerit. Quandoquidem et illud perspicuum est tam poematum 42
 quam scriptorum ea, quae nobis consultissima sunt, utilissima ab omnibus
 existimari, non tamen libenter audiri. Unde et horum haud aliam rationem habent
 quam legum latorum; siquidem hos laudant universi, ceterum eorum moribus
 accedere nolunt, maluntque conversari cum delinquentibus quam cum se
 corripientibus. Cuius facti certum indicium accipere possumus ex Theognidi, 43
 Hesiodi Phocylidisque poesi, quippe quos fatentur universi vitae hominum
 optimos fuisse consultores; hi tamen ipsi, ista qui confitentur, malunt in suis
 versare amentiiis quam ipsorum monita sequi. Praeterea autem si quis delegerit 44
 sapientissima praestantissimorum poetarum dicta, quas sententias appellamus,
 quibus quidem ipsi maxime insudarunt, tamen et erga illa similiter affectos
 comperies paene omnes; libentius namque audient comoedias nugacissimas
 quam illa quae sensatissimo artificio confecta sunt.

Verum enimvero quid oportet per haec singula immorari, quandoquidem, si 45
 diligentius scrutari hominum naturam voluerimus, comperiemus plurimos neque
 sanissimis delectari cibis, neque optimis exercitationibus, neque operibus
 praestantissimis, neque utilissimis documentis, ceterum voluptatibus prorsus
 utilitati contrariis. Quo fit ut multi fortes et laborum patientes esse videantur,
 dignum tamen efficiant nihil. Quo ergo pacto huiusmodi hominibus quispiam 46
 placere poterit qui eos vel admonere, vel docere cupit, vel boni aliquid dicere;
 quippe qui invidere solent si quos in his sermonibus prudentes reppererint,
 simplices vero homines insensatos arbitrantur, atque in hunc modum fugitant
 rerum veritatem et, quae sua interest, ignorant. Negligunt enim propriis de rebus
 loqui, gaudent autem aliorum facta recensere, maluntque corpus fatigari quam
 animum subiicere laboribus aut de necessitatibus suis cogitare. Porro istos in 47
 aliorum praesentia constitutos invenies vitia severius obiurgare, secretos autem
 ab aliis voluptati potius indulgere quam dignum quippiam consultare. Dico
 autem haec haud quidem de omnibus, verum de illis dumtaxat qui super dictis
 moribus obnoxii inveniuntur.

Quae cum ita sint, iam manifestum esse potest quoniam eos, qui volunt 48
 aliquid gratum pluribus vel facere vel scribere, oportet non utilissima quaeque
 quaerere, sed fabulosissima. Gaudent enim huiusmodi audire, videntes autem
 certamina ac aemulationes dolent. Idcirco et Homeri poesim et primos
 tragoediarum inventores merito admirari debemus, utpote qui perspicientes 49
 hominum naturam his utrisque generibus suis in poematibus accommodatissime
 usi sunt. Illi namque semideorum certamina bellaque fabulose enarrarunt, hi vero
 illa in actibus constituerunt, itaque ea nobis non modo audienda, sed et videnda
 praeberunt. His exemplis liquide ostenditur mortalium animos illis quae cupide
 audiunt facile duci, atque ideo admonemur, qui multitudini placere studemus, a

42 se] *sup. lin. add.* C¹ 43 in suis] *corr. ex matuis(!)* C^N | *omisi in ante* amentiiis
 46 maluntque] *corr. ex malumque* C^N

sensatis prudentibusque abstinere sermonibus, illa autem et dicere et scribere quae populum delectare videntur.

- 50 Ista vero percurrere volui quod dignum putavi te, qui non de numero es multitudinis sed multitudini imperas, non oportere illorum habere sententias aut operibus quibus ipsi student esse deditum, nec prudentes homines voluptatibus
- 51 diiudicare, quin potius utilibus illos exercitationibus experiri; atque adeo magis quod in gymnasiis, in quibus vires animi exercentur, plurima de hoc ipso inter philosophantes contentio est. Cum enim omnes suos auditores prudentiores efficere polliceantur, non tamen eisdem institutis id universi fieri posse dicunt, sed alii litigiosis sermonibus, alii civilibus, alii vero aliis. In illo tamen omnes conveniunt suos auditores, qui erudiri suis praeceptionibus poterint, tales evadere
- 52 qui recte quaque de re consulere queant. Qua de re omissis ambiguitatibus et ad confessum deveniendo opus est tibi prudentiae illorum argumentum accipere; poteris autem eos qui prudenter consulunt illis in rebus praecipue cognoscere, si quae opportune agenda acciderint; sin minus, dignoscere tamen eos valebis si audieris et in universo de negotiis disputare. Atque quos videris opportunorum intellegere nihil, reiicere debes; perspicuum est enim illum qui nullo sibi usui est
- 53 neque alteri quicquam profuturum. Illos vero, quos conspexeris mentis esse compotes ac ceteris perspicaciores, diligentius amplectere, cognoscens quoniam inter omnia quae possidentur bono consultore nihil est utilius neque regium magis. Existimare namque debes illos tibi maximum regnum effecturos quicumque tuis consiliis opem ferre valent.
- 54 Ego te admonui quae novi et quibus valui honoravi. Tu autem et alios (ut a principio dixi) velis tibi munera deferre non quidem consueta, quae vos pluris a dantibus emitis quam a vendentibus, sed talia, inquam, quibus vos, cum vehementius usi eritis, nec ullo die otiosa iacere permiseritis, non tamen ideo consumere poteritis, verum praestantiora plurisque digna usu reddetis.

FINIS. DEO GRATIAS.

52 Atque quos] *corr. ex* et quos C^N

Nicholas of Modruš:
Translation of Isocrates' *To Demonice*

<***>

T

1 <M>ultis in rebus, Demonice, multum distantes invenimus studiosorum
sententias ac pravorum cogitationes, praecipue autem maximam suis in
consuetudinibus differentiam acceperunt; hi enim tantum praesentes venerantur
amicos, illi autem etiam longe positos diligunt, et pravorum consuetudines
exiguum tempus dissolvit, studiosorum vero amicitias neque universum aevum
abolere potest. Unde ego existimans eos, qui gloriam expetunt et disciplinam sibi
2 vendicant, decere studiosorum et non pravorum esse imitatores, dono tibi misi
hunc sermonem, coniecturam quidem meae erga te amicitiae, signum autem eius
consuetudinis quae mihi cum Hipponico fuit; decet enim filios quemadmodum
3 paternae substantiae ita et amicitiae esse heredes. Cerno autem ad haec et
fortunam nobis suffragari et praesens tempus haud ignavam operam navare. Tu
enim disciplinam expetis, ego autem alios docere nitor, et tu quidem iam
philosopharis, ego vero philosophantes corrigo.

4 Sane quicumque ad amicos suos adhortativos conscribunt sermones, bonum
quidem opus moliuntur, verum haud optimam philosophiae exercent partem.
Quicumque vero iuniores admonent non eorum per quae facultatem ad
exercitationem dicendi assequuntur, sed quo pacto bonorum morum studiosi esse
inveniantur, tanto magis suis auditoribus prosunt quantum illi quidem tantum
suos ad sermonem excitant, hi vero ad egregios mores adhortantur.

5 Idcirco et nos utilitati tibi futuros existimavimus, si tibi conscriberemus non
quidem inventionem aliquam ad dicendi exercitationem, sed potius
admonitionem eiusmodi qua cognosceres quae te affectare oporteat et a quibus
abstinere, quibusve cum hominibus conversari, et quo modo te deceat vitam
instituire. Quicumque enim hanc viam vitae ingressi sunt, hi soli virtutem
proprie attingere potuerunt, cuius possessione nihil est honestius neque stabilius.
6 Siquidem pulchritudinem aut tempus consumit aut aegritudo tabefacit. Divitiae
vero magis vitii quam probitatis ministrae sunt; licentiam enim negligentiae
sufficiunt, iuvenum autem animos excitant ad voluptates. Sane robur cum
prudencia prodest, absque ea vero possidentibus maiori est nocumento; quamvis
exercentium corpora adornet, animum tamen in meditationibus reddit obscurum.
7 Cum illis enim, in quorum animo castae cogitationes capiunt incrementum,

T ***] *deest titulus* 1 *ante Demonice del.* o C^N | invenimus] inveniemus E^M | positos]
corr. ex distantes C^N absentes E^M 2 studiosorum] studiosiorum E^M 4 inveniantur]
invenientur E^M 5 modo] *sup. lin. add.* C^N | vitam instituire] instituire vitam C E^M
transp. C^N 6 quamvis] quamquevis(!) E^M

virtutis possessio sola consenescit, divitiis quidem praestantior, honorabilior ac generosior, et quae aliis impossibilia factu videntur, possibilia reddit, ac quae multitudini timenda videntur, confidenter sustinet; segnitiam quidem vituperium,
 8 laborem vero laudem ducit. Atque id ita esse facile discere possumus ex Herculis certaminibus Theseique operibus, quorum operibus morum virtus tantum gloriae titulum apposuit ut numquam ullo tempore deleri possit.

9 Enimvero et eorum si fueris memor quae pater tuus sibi delegerat, proprium et pulcherrimum habebis exemplum eorum quae a me dicuntur. Ipse enim non spernendo aut negligendo virtutem vitam transegit, verum corpus quidem laboribus exercebat, animo autem egregia pericula subibat. Neque divitias importune amabat, sed praesentibus bonis fruebatur tamquam mortalis;
 10 curabat autem quae habebat tamquam immortalis. Neque humiliter vitam suam gubernabat, sed erat honestatis amator, animo magnificus et amicis communis. Magis vero amplectebatur sui studiosos quam eos qui se genere contingebant. Putabat enim ad societatem praestantiorum esse naturam quam legem, et mores quam genus, et electionem quam necessitatem.

11 Deficeret nos universum tempus si cuncta ipsius bene gesta enumerare vellemus, sed ea quidem exactius aliis temporibus explicabimus. Nunc vero satis sit praeclaram naturae illius edere imaginem ad quam te tamquam ad singulare quoddam exemplum oportet vivere, siquidem mores ipsius legem debes existimare atque te imitatore aemulumque patrum patrare virtutum; quandoquidem turpe est pictores pulchriora sequi animantia, filios vero studiosos
 12 non imitari parentes. Itaque existima certatorum nemini ita convenire oculos in suum concertatorem intendere quemadmodum tibi in paternas exercitationes, ut dignus earum aemulus efficiaris. Ad quod animus disponi minime potest, nisi multis et optimis adimpletus doctrinis, siquidem corpus nostris laboribus, animus vero studiosis aliorum sermonibus suscipit incrementum. Idcirco te breviter submonere conabor ad ea capessenda quae si exercueris te plurimum et ad virtutem provehent et apud omnes homines reddent probum.

13 Primum igitur esto pius erga deos, non solum in sacrificando, sed etiam in iusiurandis permanendo. Illud enim rerum abundantiae signum est, hoc vero morum probitatis certum indicium.

14 Talis esto erga parentes quales erga te optares tuos filios futuros.

Exerce corpus non his quae robori, sed sanitati conferunt. Assecutus vero labores ita ipsos absolvas ut rursus laborare queas.

15 Neque audacibus ridiculis delectare neque temerarios sermones accepta. Illud enim dementis, hoc vero insani est.

7 videntur¹] *corr. ex mutantur* C^N | segnitiam quidem] segnitiam quoque E^M

10 amplectebatur] *in marg. corr. in admirabatur* C^{L1} 11 patrare] praestare E^M

12 provehent] pervhent E^M 13 *post indicium add. nonnulla* E^M; Venerare deum cum semper tum maxime cum civibus; sic enim et diis una sacrificare et legibus obtemperare videberis. 14 *post his add. exercitationibus* E^M

Quae facere turpe est, ea et dicere inhonestum puta. Compara te ipsum non quidem severum, sed cogitabundum; ob illud enim superbus, ob hoc autem habebis prudens. Puta te maxime haec ornamenta decere: verecundiam, iustitiam atque prudentiam; his enim omnibus iuniorum mores stabiliri existima.

Numquam quicquam turpe committas sperans illud latere; etsi enim alios 16 latuerit, tibi tamen ipsi conscius eris.

Deum time, parentes honora, venerare amicos, legibus pare.

Venare voluptates quae cum gloria sunt; delectatio enim cum honestate quid~~em~~ optimum est, absque ea vero pessimum.

Cave calumnias, tametsi falsae sint; siquidem multi veritatem cognoscunt, 17 sed tamen gloriam respiciunt. Cuncta facere puta tamquam lateas neminem; nam si nunc occultaveris, postea apparebunt. Maxime autem probus videberis si talia non egeris quae, si alios patrare cerneres, increpares.

Si doceri delectaberis, multa discere poteris. Quae didicisti, crebris 18 meditationibus conserva, quae vero non didicisti, discendo conquire; aequae enim turpe est audientem utiles sermones non discere atque datum aliquod bonum ab amico non acceptare. Quicquid otii in tua vita nactus fueris, id universum audiendo doctos sermones consume; sic enim fiet ut, quae ab aliis difficulter inventa sunt, tu facile consequaris. Puta plerosque sermones multis divitiis esse 19 praestantiores; hae enim cito depereunt, illi vero semper perseverant et ex omnibus mortalium bonis sola sapientia immortalis est. Haud negligas vel longum emetiri iter ad eos qui aliquid utile docere profitentur; turpe est enim mercatores tot pertransire maria ut ampliore suam faciant substantiam, iuvenes vero neque terrestria pati itinera ut vitam suam meliorem reddant.

Esto moribus salutationis amator, sermone autem bonus saluator; est autem 20 salutationis amatoris quoscumque obviam habuerit salutare, boni autem saluatoris familiariter eos alloqui. Comem te omnibus praesta, melioribus vero utere; sic enim illis non inimicus eris, his vero amicus efficiaris. Allocutiones cum eisdem neque crebras facias neque eadem de re longas; omnium enim satietas est.

Exerce te laboribus voluntariis ut involuntarios ferre queas, quibus animum 21 vinci turpe est. In his omnibus continentiam exerce: lucro, ira, voluptate, dolore. Talis autem eris si ea lucranda putaveris per quae probus videberis, non abundans; et si irascaris aliis delinquentibus quemadmodum et tibi peccanti; si in delectationibus turpe duxeris eos qui servis dominantur voluptatibus servire; in tristitiis autem si aliorum infortunia respiciens te ipsum hominem esse fueris recordatus.

16 alios] *sup. lin. add.* C^N | voluptates] *corr. ex voluntates* C^N 17 quae] *corr. ex quam* E^M 18 atque] *corr. ex et* C^N | difficulter] *corr. ex difficultus* C^N | *ante inventa del.* ab aliis C^N 19 profitentur] *corr. ex pollicentur* C^N | *est*²] *sup. lin. add.* C^N 21 *post delinquentibus del.* turpe duxeris eos qui servis C¹ | aliorum] *correx* ex aliarum infortunia] *corr. ex infortuna* C^N

- 22 Diligentius conserva sermonum deposita quam pecuniarum; oportet enim virum bonum mores praestare quovis iureiurando fideliores. Convenire puta semper malis diffidere quemadmodum fidere bonis. De arcanis nemini quicquam dixeris nisi similiter non conferat aliqua tacere et tibi dicenti et illis qui te
- 23 audiunt. Allatum iusiurandum accipe duabus de causis: vel ut te ab aliqua turpi causa absolvas, vel ut periclitanti amico salutem feras; propter pecunias autem nequaquam iuraveris per deum, neque etiam si recte sis iuraturus; nam aliis peierare, aliis pecuniarum avidus esse videberis.
- 24 Neminem amicum facias prius quam satis exploratum habueris qualis erga alios fuerit amicus; neque enim sperare debes alium erga te futurum ac erga illos fuerit. Tarde efficiaris amicus, effectus vero enitere permanere; aequae enim turpe est nullum habere amicum et eos saepius permutare. Noli cum nocumento experiri amicos neque eos inexpertos habere; id autem efficies si non indigus
- 25 feceris, sed indigere te assimilaveris, et de dicendis tamquam de arcanis communicaveris; siquidem non consecutus nullum nocumentum patieris, consecutus vero tanto magis mores ipsorum cognosces. Experire amicos in vitae infortuniis et communibus periculis; aurum quippe in igne et amici in infortuniis cognoscuntur. Sic autem optime uteris amicis si ab ipsis laborantibus orari non
- 26 expectaveris, sed ultro eis tempestivam tuleris opem. Aequae turpe existima ab inimicis vinci maleficiis atque ab amicis beneficiis. Illos amicos accepta qui non solum in malis compatiuntur, sed etiam qui non invident in bonis; multi namque infortunatis compatiuntur, felicibus autem invident. Apud praesentes amicos absentium recordare, ut videaris neque absentes flocci pendere.
- 27 Esse velis in vestimentis honestatis amator, non ornator; est enim honestatis amatoris magnificentia, superfluitas vero ornatoris.
- Dilige tuorum bonorum non superfluam possessionem, sed temperatam fruitionem. Contemne divitiarum studiosos qui eis quae habent uti nequeunt; tales enim simile quid patiuntur atque illi qui bonum equum possident, equitare
- 28 autem minime norunt. Enitere divitias et pecunias facere et possessiones; sunt autem possessiones his qui frui sciunt, pecuniae autem qui uti queunt. Dilige praesentem substantiam ob duo: unum, ut magnum debitum persolvas, aliud, ut studioso et infortunato amico opem feras; ob aliam vero vitam non nimium sed mediocriter eas affecta.
- 29 Conserva praesentia quae tibi sunt bona, quaere autem meliora.
- Calamitatem exprobraveris nemini; fortuna enim communis est et futurum incertum.

24 Tarde...permutare] *not. in marg.* C^{L2} 25 Experire...cognoscuntur] *not. in marg.* C^{L2}
 29 Conserva...nocuerunt] *not. in marg.* C^{L2}

23 ut²] *sup. lin. add.* C^N 24 indigus] *corr. ex indignus* C^N

Bene fac bonis; optimus enim thesaurus est apud studiosum virum debita gratia. Si malis benefeceris, simile quid patieris quod illi qui alienos nutriunt canes, quippe qui aequè adversus dantes ut adversus quosvis alios latrant; itidem et mali similiter iniuriis afficiunt eos qui sibi profuerunt et illos qui nocuerunt.

Si acceptaveris amicos de frivolis gratulantes, non habebis in vita de optimis inimicos. 30

Cum his qui te adeunt esto comis, non severus, quandoquidem superbiorum tumorem vix etiam servi tolerant, comium vero mores suaviter omnes ferunt. Comis autem eris si non eris difficilis, morosus, contentiosus adversus omnes, neque singulis ad te accedentibus iratis confestim irascaris, etiam si iniuste irati sunt; sed cede furentibus, cum vero irasci desierint, eos obiurga. Ne sis in iocis serius neque in seriosis iocosus; ubique enim intempestivum molestum est. Gratia«s» ne ingrato conferas, quod multi patiuntur; faciunt enim, sed insuaviter ministrant. Ne sis querulus de amicis, grave namque est, neque reprehensor, quoniam irritator eris. 31

Maxime autem cave conventicula compotationum, quod, si quando in ea incideris, ante consurgas quam mens ebrietate corrumpatur; talia namque patieris qualia et currus qui aurigam excussit, quippe qui inordinate fertur ob directionis defectum; perinde et animus mente corruptus plurimum oberrat. 32

Si magnanimus esse vis, immortalia sapias, mortalibus vero quae tibi sunt temperate fruire.

Existima disciplinam tanto maius bonum esse quam ruditatem, quantum cuncti ex aliis flagitiis quae faciunt lucri aliquid referre videntur, haec autem sola eos qui ipsam habent damno adauget; hi namque plerosque sermone aliquo contristaverunt, ipsi vero operibus dederunt poenas. 33

Quos tibi cupis comparare amicos, boni aliquid de eis dicas apud illos qui id ipsis referant; initium enim amicitiae laus est, inimicitiae vero vituperatio.

Consilium capiens, comparisonem facito praeteritorum ad futura; occulta enim ex manifestis citissime dignoscuntur. Delibera tarde, sed quae deliberaveris confestim exsequere. Existima optimum esse bonam fortunam habere a deo, a nobis autem bonum consilium. De illis quae te puduerit dicere, et tamen si nolueris amicorum alicui communicare, utere sermonibus tamquam de alieno negotio; sic enim et ipsorum sententiam cognosces et te ipsum non propalabis. Cum autem volueris quempiam consulere, scrutare prius quonam pacto se ipsum regat; siquidem qui male propriis consulit rebus, nequaquam bene poterit 34 35

31 Comis...eris³] *not. in marg.* C^{L2} 32 Si...fruire] *not. in marg.* C^{L2} 33 Quos... vituperatio] *not. in marg.* C^{L2} 34 Delibera...35 alienis] *not. in marg.* C^{L2}

29 *post* nocuerunt *add. nonnulla* E^M: Oderis assentatores ut fraudatores; utrique enim fide habita credulos offendunt. 31 etiam si] *etsi* E^M 32 quod] *et* E^M | perinde] *corr. ex inde* C^N | corruptus] *corr. in corrupta* E^M 33 plerosque] *corr. ex plerumque* C^N | de eis] *corr. ex deis* C^N 35 poterit] *corr. ex poteris* C^N

consulere alienis. Maxime vero ad quaerenda aliorum consilia excitaberis si calamitates respexeris quae inconsulte agentibus acciderunt; nam et sanitatis tunc plurimum habemus curam, cum nobis dolores, qui ex aegritudine accidunt, veniunt in mentem.

36 Imitare regum mores et eorum exercitia sectare; videberis enim ipsos acceptare ac aemulari, qua ex re accedet tibi ut et apud multitudinem probus videaris et stabiliorem apud ipsos benevolentiam consequaris. Pareas quoque legibus quae ab ipsis positae sunt, validissimam autem legem mores eorum existima; etenim veluti in populari statu degenti opus est multitudinem placare, itidem et sub uno habitantem principe oportet regem admirari.

37 In principatu autem constitutus pravo ministro ne utaris; quicquid enim ipse deliquerit, eius causa in te referetur. A publicis autem curis discedas non ditior, sed gloriosior; multis namque pecuniis praestantior est apud multitudinem laus.

Nulli malo operi neque faueas neque assistas; videberis enim ipse talia patrare qualia alios iuveris operantes.

38 Compara te ipsum ut plus aliis habere queas; contentus tamen esto et aequae habere, ut videaris non inopia, sed aequitate iustitiam affectare. Libentius accepta paupertatem iustam quam divitias iniustas; tanto namque iustitia pecuniis praestantior est quantum hae quidem solis prosunt viventibus; illa vero gloriam praeparat etiam vita perfunctis; et illarum portio etiam pravis est, huius vero nec
39 exiguum quid queunt capere scelerati. Nullum aemuleris iniuste lucrantem, sed potius proba cum iustitia condemnatum; etsi enim iusti nullo alio abundantiores sint quam iniusti, spe tamen studiosa valde excellunt.

40 Sit tibi cura omnium quae spectant ad vitam, praecipue autem te prudentia exerce; maximum quippe in minimo est mens bona in humano corpore. Enitere corpus laboris, animum vero sapientiae efficere amatorem, ut valeas quae videbuntur perficere et scias quae conferant praevidere.

41 Quaecumque dicturus es, praemeditare, quandoquidem plerisque lingua currit ante mentem. Existima nihil humanum esse stabile atque ita nec fortunis laetaberis nec infortunis contristaberis. Constitue duo dicendi tempora: vel quae optime nosti, vel quae necesse est loqui. In his solis sermo praestantior silentio est, in aliis vero praestat silere.

42 Gaude bonis quae tibi contingunt, malis autem mediocriter tristere, in ceteris vero neutram in partem te praebeas manifestum; indecens est enim substantiam in domibus oculare et mente aperta palam incedere.

43 Magis devita vituperium quam periculum; oportet enim pravis timendum esse vitae exitium, sed studiosis ignominiosam vitam. Praecipue autem da

37 Nulli...operantes] *not. in marg.* C^{L2}

36 accedet] accidit E^M 39 proba] *corr. ex accepta* C^N 41 fortunis] *corr. ex fortunis* C^N : fortunis E^M | *ante* laetaberis *add. nimis* E^M | infortunis] *corr. ex infortunis* C^N *ante* contristaberis *add. nimis* E^M 42 te] *sup. lin. add.* C^N

operam securam ducere vitam; quod si quando periclitari contigerit, quare gloriosam, non ignominiosam bello salutem; mori enim fatum universis destinavit, bene autem mori solis studiosis natura concessit.

Ne mireris si complura dixerimus quae praesenti tuae aetati minus 44
convenire videntur; neque enim et me id latet, ceterum elegi per idem negotium simul et praesentis vitae consilium edocere et futuri temporis admonitionem relinquere. Horum quidem usum facile cognosces, benevole autem consultorem difficulter invenies. Ut igitur cetera ab aliis non quaeras, sed hinc tamquam ex aerario proferas, putavi oportere nihil eorum relinquere quae tibi consulere habebam.

Plurimas autem deo gratias habeo, si non erravero opinione quam de te 45
concepi; aliorum namque plurimos inveniemus quemadmodum et cibis suavissimis, non sanissimis delectari, sic et illis amicis qui peccantibus accedant, sed non qui admoneant. Te autem puto contrarium his decrevisse, coniecturam capiens ex tuo studio quod in aliis habes disciplinis; qui enim sibi optima patrare imperat, hunc decet et alios ad virtutem adhortantes acceptare. Maxime autem 46
excitaberis bona opera affectare si discas praecipue nos esse natos ad sectandas bonorum operum voluptates; voluptatibus enim, quae segnitie et expletionis oblectatione nascuntur, mox dolores affixi sunt, studioso vero labori, qui circa virtutem est, ac prudenti vitae regimini semper sinceriores et diuturniores delectationes adiiciuntur. Et in illis quidem prius laetamur, deinde contristamur; 47
in his vero post maiores mirificas capimus voluntates. Sane in cunctis operibus non ita principii meminimus ut finem sentimus; siquidem et complura ad vitam spectantia non propter ipsa opera facimus, sed propter eventus certos laboramus.

Animadverte autem quoniam contigit pravis quodlibet patrare; tale enim 48
mox ut coeperunt vitae suae fundamentum iecerunt, studiosi vero nequeunt virtutem negligere aut multos se increpantes habere. Cuncti namque odio habent non adeo quidem illos qui delinquant, quantum eos qui se bonos profitentur, nihil autem dignum tali professione afferunt; et recte quidem. Cum enim solo 49
sermone mentientes reprobamus, nonne tota vita deficientes pravos esse affirmabimus? Merito autem istos reprehendimus non solum tamquam in se peccantes, sed etiam tamquam fortunae proditores, quippe quae eis pecunias, gloriam amicosque praebuit, ipsi autem sese indignos tanta felicitate reddiderunt.

Enimvero si dignum est mortalem deorum coniectare sententias, puto ipsos 50
in familiarissimis suis declarasse ut sese erga pravos haberent homines et studiosos; Iuppiter namque, ut poetae narrant et omnes credunt, Herculem genuit et Tantalum, quorum unum ob virtutem immortalem fecit, alterum vero ob scelera gravissimis cruciatibus affecit.

44 dixerimus] dixerim ^{EM} 45 amicis] amicos *C corr. in amicis* ^{EM} | aliis] illis ^{EM}
47 voluntates] voluptates ^{EM}

- 51 Quibus exemplis utentes opus est virtutem affectare. Nec solum in memoria
habebis quae a nobis dicta sunt, sed et poetarum discas optima quaeque et
52 aliorum sapientum, si quid dixerunt utile, perlegas diligentius; imiterisque apem,
quam videmus singulis insidere germinibus et utiliora carpere; sic enim et
disciplinam affectantes nihil oportet habere inexpertum, sed undecumque utiliora
comportare. Vix namque tanta etiam diligentia peccata naturae evincere
valebimus.